

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2016 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVI

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

RADU OTA, Vasile Moga, maestru al arheologiei clasice.....	XI
RADU OTA, Interviu cu domnul profesor Vasile Moga, la ceas aniversar.....	XVII
GEORGE BOUNEGRU, RADU OTA, Ion Berciu, pionier și maestru al muzeografiei românești (1904-1986).....	XXV

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, Artefactele litice șlefuite din așezările neolitice timpurii ale culturilor Starčevo-Criș și Vinča. <i>Polished stone artefacts from Early Neolithic Settlements of Starčevo-Criș and Vinča cultures.....</i>	1
SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon ale nivelului III de la Tărtăria-Gura Luncii (cercetările preventive ale anilor 2014-2015) <i>Radiocarbon data from level III at Tărtăria-Gura Luncii site (2014-2015 preventive researches).....</i>	27
ION TUȚULESCU, Notes about a miniatural clay representation of an axe with crossed arms found in Ocnîța, Vâlcea county <i>Notă asupra unei reprezentări miniaturale din lut a unui topor cu brațe în cruce descoperit la Ocnîța, județul Vâlcea...</i>	35
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, TEODOR MUNTEAN, Așezarea din epoca bronzului de la Aiud – <i>Groapa de gunoi</i> . Considerații preliminare <i>Bronze Age settlement at Aiud - Groapa de gunoi. Preliminary report.....</i>	45
MIHAELA BLEOANCĂ, Un complex Wietenberg descoperit în situl de la Ampoița-La Pietre (jud. Alba) <i>A Wietenberg feature discovered at the Ampoița-La Pietre archaeological site.....</i>	83

ILIE LASCU, DAN ANGHEL, CRISTINEL FÂNTÂNEANU, MONICA URSU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Depozitul de bronzuri de la Pianu de Jos <i>The bronze hoard from Pianu de Jos</i>	109
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un celt din bronz, recent descoperit la Hăpria (com. Ciugud, jud. Alba) <i>A bronze socketed axe, recently discovered at Hăpria (Ciugud parish, Alba County)</i>	143
RALUCA GHEORGHIU, ILIE LASCU, Piese de bronz descoperite în situl de la Alba Iulia - „Recea” <i>Bronze objects discovered at Alba Iulia - „Recea” site</i>	151
CRISTINEL PLANTOS, MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Two belt buckles of late Latène period from Craiva – “Piatra Craivii” – recently recovered <i>Două paftale de epocă târzie Latène de la Craiva – “Piatra Craivii” recent recuperate</i>	165
DOINA BENEĂ, Lucrările de aducțiune a apei în Dacia romană. Cu privire specială asupra canalizărilor cu conducte de plumb <i>Die Wasserzuleitung in der Provinz Dacia Romana. Mit besonderer berücksichtigung der Leitungen aus Bleirohren</i>	179
RADU CIOBANU, Statuaria colorată greco-romană – principii estetice și implicații tehnice; exemplele de la Apulum <i>La statuaire greco-romaine colorée: principes esthétiques et implications techniques - les exemples d'Apulum</i>	187
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, Observații asupra incintei vestice a castrului roman de la Apulum și câteva constatări istorice <i>Observations about western precinct of the Roman camp at Apulum and some historical remarks</i>	205
DOREL BONDOC, O farfurie creștină descoperită la Romula <i>A Christian plate found at Romula</i>	235
CRISTIAN TITUS FLORESCU, RADU OTA, Un mormânt din secolul X descoperit în incinta fostului castru roman de la Apulum <i>A 10th century grave discovered in the former Roman camp at Apulum</i>	245
AUREL DRAGOTĂ, Un accesoriu cosmetic din jurul anului 1000 în necropola de la Alba Iulia - Izvorul Împăratului <i>A cosmetic accessory from around 1000 AD in the necropolis at Alba Iulia - Izvorul Împăratului</i>	255

FLORIN CIULAVU, ANCA TIMOFAN, Un atelier de prelucrat metale datând din secolele XVIII-XIX, descoperit la Alba Iulia <i>A metalworking workshop dating from the 18th-19th centuries, found at Alba Iulia.....</i>	263
JÓZSEF GÁBOR NAGY, The life and scientific work of Zsigmond Reiner <i>Viața și activitatea științifică a lui Zsigmond Reiner.....</i>	285

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Tehnici de restaurare a unor spade celtice descoperite la Gâmbaș <i>The restoration of some Celtic swords discovered at Gâmbaș.....</i>	309
SORIN ȘERBAN, Ceramica romană de la Apulum și împrejurimi. Metode de conservare și restaurare diferite, de la caz la caz <i>Roman pottery from Apulum and neighborhoods. Methods of preservation and reconditioning different cases.....</i>	341

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, <i>Transformation by Fire. The Archaeology of Cremation in Cultural Context</i> . Edited by Ian Kujit, Colin P. Quinn, Gabriel Cooney, The University of Arizona Press 2014, 322 pag	349
VASILE MOGA, J. R. López Rodríguez, J. Beltrán Fortes (eds.), <i>Itálica, Cien años, Cien Piezas</i> , ed. JUNTA DE ANDALUCÍA, Consejería de Educación, Cultura y Deporte. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE SEVILLA. Área de Ciudadanía, Participación y Cultura, Sevilla, 2014, 238 pag., 104 fotografii color).....	353
FLORIN CIULAVU, Aurel Dragotă, <i>Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI)</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 261 p.....	357
Lista autorilor.....	363

**Volum omagial dedicat
domnului Vasile Moga,
cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani**

Vasile Moga

O FARFURIE CREȘTINĂ DESCOPERITĂ LA ROMULA

Dorel BONDOC
Muzeul Olteniei Craiova

Cuvinte cheie: farfurie, cruce, creștinism, Romula.

Key words: plate, cross, Christianity, Romula.

Începând cu anul 1965, sub conducerea prof. D. Tudor, la Romula au fost desfășurate săpături arheologice sistematice de anvergură. Cu acest prilej a fost identificat zidul lui Filip Arabul, a fost redzevelită și identificată *curia* orașului, a fost precizată prima incintă (fortificația centrală), atelierul ceramic, necropola tumulară și nu în ultimul rând, necropola plană birituală de la nordul orașului.

Cercetările din necropola plană s-au desfășurat între anii 1965-1970, responsabil de sector fiind Mircea Babeș. Au fost puse în evidență câteva sute de morminte dintr-un total estimat la câteva mii. O serie de obiecte au fost recuperate în timpul cercetărilor, cele mai multe din interiorul mormintelor, altele din afara lor. Între acestea din urmă se află și o farfurie cu totul specială, asupra căreia voi insista în cele ce urmează¹.

Descriere: farfurie realizată la roată din pastă zgrunțuroasă de culoare cărămizie (gri-cenușie în spărtură), cu pietricele și mult nisip în compoziție; stare de conservare: fragment de gură, perete și fund; buza îngroșată, lățită și întoarsă oblic spre exterior; pereții înclinați de asemenea, spre exterior; fundul ușor concav; partea interioară a fundului a fost decorată cu incizii (impresiuni) făcute "cu unghia" înainte de ardere, în pasta moale, în interiorul unei cruci cu brațele egale; impresiunile sunt de formă lineară, simplă (**Fig. 1-2**).

Dimensiuni:

- diametru fund- 13,2cm;
- înălțime- 5,5cm;
- diametrul probabil al gurii- 18,6/19cm;
- dimensiuni cruce: 11 x 11cm.

---

¹ Mulțumesc cu acest prilej d-lui prof. dr. Mircea Babeș, care cu amabilitate mi-a cedat documentația obiectului spre publicare. În prezent, farfuria se află în colecția Muzeului din Caracal.

Contextul descoperirii: săpături Mircea Babeș, anul 1965, necropola plană de nord, S I, carou 5, -0,80 m, la 0,45 m distanță de mormântul de incinerare în urnă, M 20.

Încadrare cronologică și culturală.

Din punct de vedere tipologic, încadrarea farfuriei de la Romula nu constituie o problemă. Și dimensiunile, și caracteristicile vasului se regăsesc în cadrul ceramicii romane din Oltenia, mai precis este vorba despre o farfurie de tip Popilian XVI. I, databilă în prima jumătate a secolului III p.Chr.² (în alte părți, o astfel de formă se poate data și mai devreme³).

Cel mai apropiat complex arheologic de locul unde a fost găsită farfuria este, după cum precizăm mai sus, un mormânt de incinerare în urnă, ce poartă numărul 20 (numerotarea a fost realizată de conducătorul săpăturilor, prof. M. Babeș). Urna este de fapt o oală cu două toarte, acoperită cu un capac improvizat din fundul altei oale. Întrucât groapa mormântului nr. 20 a fost sesizată la adâncimea de -0,90 m, iar oala cu două toarte aparține tipului Popilian III.4⁴, rezultă în mod rezonabil un context arheologic databil în prima jumătate a secolului III p.Chr.

Vase de tipul farfuriei noastre de la Romula au fost descoperite în număr mare mai ales în castre (Slăveni, Drobeta ș.a.m.d.), ceea ce îndreptățește aserțiunea că erau frecvent utilizate de militari⁵, negreșit, pentru consumul mâncării⁶. Prezența pe suprafața exterioară a unor urme de ardere secundară, nu lasă loc de îndoială că unele vor fi fost folosite și la prepararea hranei (gătīt), poate ca un fel de tigăi.

Discuții.

Subiectul acestui articol a fost generat de decorul în formă de cruce, realizat pe suprafața interioară a vasului. Concret, se pune întrebarea dacă este vorba despre un simplu decor, sau avem de-a face cu un vas decorat cu o cruce creștină. Este limpede că o astfel de chestiune nu poate fi tranșată ușor.

Cei care consideră că orice simbol cruciform aplicat pe un obiect de epocă romană reprezintă un semn magico-religios, sau că orice obiect în formă de cruce reprezintă o dovadă a practicării religiei creștine⁷, vor fi desigur în favoarea caracterului creștin al farfuriei de la Romula. Exagerată sau nu, identificarea unei cruci de pe un obiect roman cu un simbol creștin, poate fi totuși susținută de către adepții acestei opinii cu probe istorice⁸ și arheologice⁹.

---

² Popilian 1976, p. 123-124.

³ Ardeț 2009, p. 161, nr. 563, pl. CVI/563.

⁴ Oala a fost publicată de Gh. Popilian, cf. Popilian 1976, p. 184, nr. 405, pl. XXXIX/405.

⁵ Popilian 1976, p. 124.

⁶ Rusu-Bolindeț 2007, p. 379.

⁷ Rusu 1991, p. 81-112.

⁸ Tertulian, *De corona militis*, 3.

Pe o poziție diametral opusă se vor situa desigur scepticii în legătură cu această chestiune, care vor privi farfuria cu decor cruciform, drept un simplu vas ornamentat în acest fel. Spre exemplu, un opaiț elenistic descoperit la Histria¹⁰, datat între a doua jumătate a secolului III- începutul secolului II a.Chr.¹¹, prezintă incizii cruciforme făcute după ardere cu un obiect ascuțit, atât pe bordură, cât și pe fund. Dacă pe un obiect databil cu cel puțin 200 de ani înaintea nașterii lui Iisus Hristos, proprietarul sau altcineva au incizat semne în formă de cruce, atunci este limpede că genul acesta de semne a fost uzual în întreaga preistorie și antichitate. Ce-i drept crucea a fost și este un marcaj foarte la îndemână, caz în care caracterul creștin al respectivului semn trebuie exclus din discuție. Însă cu totul altfel stau lucrurile dacă ne gândim că respectivul opaiț ar fi putut fi găsit câteva secole mai târziu de un creștin de la Histria care, recunoscând un obiect păgân, l-a "creștinat". Acesta este doar un scenariu care însă nu poate fi exclus cu totul. Continuarea discuției pe acest făgaș poate da naștere la diverse speculații și, prin urmare, există riscul de a greși, drept care mă voi opri aici.

Așadar, pentru ambele ipoteze pot fi invocate argumente. Domeniul în care judecăm astfel de manifestări este din câte se poate vedea, unul extrem de sensibil. Care va fi fost însă intenția meșterului olar în momentul realizării decorului cruciform, sau de ce proprietarul a simțit nevoia unui vas astfel decorat?

Încercam în urmă cu câțiva ani¹², un demers similar cu privire la crucile incizate pe unele vase ceramice de la Cioroiu Nou. Ce-i drept, astfel de anchete fuseseră realizate cu mult mai înainte, în alte părți; inițial, astfel de semne au fost considerate creștine¹³. Mai apoi, caracterul lor creștin a fost respins¹⁴. Ulterior, li s-a atribuit o semnificație magică¹⁵, pentru ca mai aproape de zilele noastre să li se "redea" caracterul creștin¹⁶.

Analiza ce am făcut-o pentru crucile incizate pe unele vase ceramice de la Cioroiu Nou și analogiile găsite m-au condus la concluzia că acestea nu pot fi considerate doar simple însemne făcute de olari sau de proprietarii vaselor, ci dimpotrivă¹⁷. Semnul crucii în diferitele sale variante (*crux graeca*, *crux latina*,

⁹ Gudea, Ghiurco 1988, p. 80-81.

¹⁰ Topoleanu, Croitoru 2015, p. 76-79, nr. 16.

¹¹ Topoleanu, Croitoru 2015, p. 78.

¹² Bondoc 2013, p. 117-129.

¹³ Nicolaescu-Plopșor 1933, p. 12-19. Autorul considera că în cazul crucilor incizate pe vase de lut avem de-a face cu manifestări creștine;

¹⁴ Daicoviciu 1936, p. 202-203; Russu 1958, p. 333-334.

¹⁵ Popilian 1976, p. 131. Autorul se gândea la o semnificație magică a acestor semne cuciforme.

¹⁶ Amplă discuție la Gudea 1991, p. 833-848 și Gudea 1994, p. 95-109, care le categorisește cu argumente ca fiind creștine.

¹⁷ Bondoc 2013, p. 120-122.

ș.a.m.d.), a fost aplicat pe o gamă largă de obiecte de uz casnic¹⁸ și chiar pe sarcofage¹⁹.

Revenind la vasul nostru, să notăm totuși că nu este vorba doar despre un simplu semn incizat înainte sau după ardere în formă de cruce, ci despre un decor mult mai elaborat. Realizarea sa a presupus nu doar o simplă intenție, ci și pricepere și efort. Nu a fost executat după ardere, dimpotrivă, înainte ca vasul să fie ars în cuptor. Mai întâi a fost trasat conturul crucii, cu un obiect ascuțit, probabil un instrument de genul unei spatule. După care a urmat decorarea interiorului crucii, cu incizii de forma unor impresiuni făcute "cu unghia". În mod evident, aceste incizii au fost făcute tot cu ajutorul unui instrument; altfel, ne putem închipui că olarii romani nu-și foloseau unghiile pentru a decora vase, ci aveau la dispoziție un instrumentar variat în acest sens. Oricum, se exclude de la bun început posibilitatea ca în acest caz să avem de-a face cu un semn de olar²⁰.

Spre deosebire de alte vase de acest tip, farfuria cu decor cruciform de la Romula nu prezintă urme de ardere secundară pe suprafață, prin urmare nu a fost folosită niciodată pentru prepararea mâncării. Decorul cruciform a fost realizat pe partea interioară a fundului și, având în vedere deschiderea largă a gurii vasului, putea fi ușor de observat. Ca și când ar fi fost special realizat, pentru a fi văzut. Ori, acest aspect contravine cumva ideii că afișarea crucii nu ar fi fost recomandată pentru creștini, în sensul în care putea atrage persecuții din partea păgânilor²¹; este vorba desigur, despre perioadele de timp când creștinismul a funcționat ca o religie nepermisă (*religio illicita*).

Nu există sau nu cunosc pe moment analogii care să corespundă până la identitate vasului nostru. Însă o farfurie decorată aproximativ la fel provine din necropola de la Sucidava-Celei²², dintr-un mormânt datat cu monedă de la împăratul Constantin cel Mare, din anii 330-335²³; la vremea publicării necropolei, nu am acordat însă atenție acestui aspect. Oricum, raritatea unor asemenea reprezentări cruciforme elaborate și atât de evident creștine, conduce la concluzia că vasele cu un astfel de decor nu reprezentau produse de serie, fiind probabil realizate numai "la comandă".

Concluzii.

Crucea de pe farfuria de la Romula reprezintă o cruce de tip *quadrata* (*graeca*), cu brațele egale. Este posibil ca această formă și dimensiunile să fi fost impuse și de spațiul rotund (fundul unei farfurii) în care a fost realizată. Nu

¹⁸ Gudea 1994, tabel 1.

¹⁹ Bagatti 1950, p. 119, fig. 1-2.

²⁰ Pentru centrul ceramic de la Romula: Popilian 1997, p. 7-14; Tătulea 1994, p. 88-96.

²¹ Ory 1981, p. 336-337.

²² Popilian, Bondoc 2012, p. 194, pl. CXI/grave 384.

²³ Popilian, Bondoc 2012, p. 242.

începe însă îndoială asupra caracterului său creștin. Nu există nici un motiv pentru care am putea nega semnificația sa religioasă. În mod concret, proprietarul care a comandat realizarea sa a dorit să-și exprime clar convingerile sale creștine. Utilitatea farfuriei ar fi putut fi aceea de a conține pâinea euharistică sau prescuri²⁴.

Semnul crucii²⁵, amintind de instrumentul de supliciu al Mântuitorului, era privit acum ca un semn al victoriei²⁶, motiv pentru care creștinii îl făceau în toate împrejurările din viață, așa cum ne informează un autor antic, după cum urmează:

Tertulian, *De corona militis*, 3: *Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad uestitum, ad calciatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conuersatio exercet, frontem signaculo terimus.*

Traducere: *La fiecare pas și mișcare, la fiecare intrare și ieșire, la îmbrăcare, la încălțare, la spălare, la mâncare, la aprinderea luminii, la culcare, la așezare, orice activitate ne-ar preocupa, să ne facem pe frunte semnul crucii*²⁷.

Mențiunea autorului antic de la finele secolului II- începutul secolului III p.Chr. este atât de clară, încât ne scutește de prea multe comentarii cu privire la semnificația creștină a semnelor crucii în epoca romană.

Datarea farfuriei cu decor cruciform de la Romula în prima jumătate a secolului III p.Chr., susținută de contextul în care a fost descoperită, precum și de caracteristicile tehnice ale vasului, concordă cu perioada de timp în care creștinii s-au putut manifesta liber, fără a fi persecutați. Ar putea intra de pildă în discuție aici, domnia împăratului Severus Alexander (222-235), care i-a tolerat pe creștini²⁸.

Indiferent când s-a petrecut realizarea farfuriei cu decor cruciform de la Romula, ea ar putea ilustra un moment distinct din istoria creștinismului din Dacia romană. Oricum, opinia mai veche conform căreia descoperirile cu caracter creștin indiscutabil, descoperite în Dacia romană nu ar fi mai vechi de secolul IV²⁹, nu mai este de actualitate.

Farfuria cu decor cruciform de la Romula poate fi alăturată celorlalte descoperiri creștine³⁰ din perimetrul acestui oraș (**Fig. 3-4**), sugerând fără

²⁴ Rusu 1991, p. 85.

²⁵ Despre crucea creștină vezi: Leclercq 1948, col. 3045-3131; Martigny 1965, p. 184-189.

²⁶ Ory 1981, p. 338.

²⁷ Traducerea a fost făcută de lector dr. Dana Dinu de la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

²⁸ Vita Severi Alexandri, 22; 49.

²⁹ Protase 1966, p. 142. Aceeași poziție față de caracterul creștin al crucii înainte de Constantin cel Mare, la Sulzberger 1925, p. 377, 386, 447.

³⁰ Tudor 1968, p. 20, fig. 5/2; Tudor 1978, p. 465; Tătulea 1994, p. 122.

îndoială în acest fel existența unei comunități creștine în capitala provinciei Dacia Inferior.

A CHRISTIAN PLATE FOUND AT ROMULA

ABSTRACT

During the archaeological excavations which were carried out in the year 1965 inside of the northern Roman necropolis from Romula, a plate has been found, at a distance of 0.45 m from a cremation grave. The archaeological context and the features of the plate point out a dating for this vessel in the first half of the 3rd century AD. On the inner side of the plate, before the burning in oven, has been made a sign in a shape of a cross. After a short analysis, it can be conclude that we are dealing with a Christian sign.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1. The plate with a cross-shape decoration from Romula. Photo M. Babeș.
 Fig. 2. The plate with a cross-shape decoration from Romula. Drawing M. Babeș.
 Fig. 3. The Roman fortifications in Romula, acc. to L.F. Marsigli, 1726.
 Fig. 4. The general map of the city of Romula, acc. to Tudor 1968, pl. III.

Bibliografie:

Ardeț 2009	- A. Ardeț, <i>Tibiscum. Ceramica romană descoperită la Iaz "Traianu"</i> , Cluj-Napoca, 2009.
Bagatti 1950	- P. B. Bagatti O. F. M., „Resti Cristiani in Palestina anteriori a Constantino ?”, <i>Reallexicon für Antike und Christenum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt</i> , Herausgegeben von Th. Klauser, XXVI, 1950, p. 117-131.
Bondoc 2013	- D. Bondoc, „Câteva evidențe privind relațiile dintre păgâni și creștini la Cioroiu Nou, în epoca romană”, <i>Tibiscum</i> , SN, 3, 2013, p. 117-129.
Daicoviciu 1936	- C. Daicoviciu, „Există monumente creștine în Dacia?”, <i>Anuarul Institutului de Studii Clasice</i> , 2, 1933-1935 (1936), p. 192-209.
Gudea 1991	- N. Gudea, „Kreuzförmige zeichen auf gegenständen des täglichen gebrauchs aus vor Konstantinischer zeit”, <i>Acten des XII. Internationalen Kongresses für Chrtistische archäologie</i> , Bonn, 22.-28. September 1991, teil 2, Münster 1995, p. 833-848.
Gudea 1994	- N. Gudea, „Semne în formă de cruce pe vase romane de la Porolissum. Despre semnele în formă de cruce incizate sau

- zgâriate pe obiecte de uz comun în epoca preconstantiniană”, *Acta Musei Porolissensis*, XVIII, 1994, p. 95-109.
- Gudea, Ghiurco 1988 - N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.
- Leclercq 1948 - H. Leclercq, „Croix et crucifix”, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, III, 2, Paris, 1948, col. 3045-3131.
- Marsigli 1726 - L. F. Marsigli, *Danubius Pannonicus Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus ab Aloysio Ferd. Com. Marsili, Socio Regiarum Societatum Parisiensis, Londinensis, Hagae Comitum et Amstelodami*, 1726.
- Martigny 1965 - Ab. Martigni, *Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes*, Paris, 1965.
- Ory 1981 - G. Ory, *Originile creștinismului. Eseuri critice*, București, 1981.
- Nicolaescu-Plopșor 1933 - C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Vechimea creștinismului în Oltenia*, Craiova; extras din revista *Renășterea*, XII, 3, 1933.
- Popilian 1976 - Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
- Popilian 1997 - Gh. Popilian, „Les centres de productions céramique d'Olténie”, *Etudes sur la céramique daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inferieur*, Timișoara, 1997, p. 7-20.
- Popilian, Bondoc 2012 - Gh. Popilian, D. Bondoc, *The Roman and Late Roman cemetery of Sucidava-Celei. The excavations from 1969-1983*, Craiova, 2012.
- Protase 1966 - D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.
- Russu 1958 - I. I. Russu, „Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman”, *Studii Teologice*, X, 1958, 5-6, p. 311-340.
- Rusu 1991 - M. Rusu, „Paleocreștinismul din Dacia romană”, *Ephemeris Napocensis*, 1, 1991, p. 81-112.
- Rusu-Bolindeț 2007 - V. Rusu-Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca*, Cluj-Napoca, 2007.
- Sulzberger 1925 - M. Sulzberger, „Le symbole de la Croix et les monogrammes de Jésus chez le premiers chrétiens”, *Byzantion*, II, 1925, p. 337-448.
- Tătulea 1994 - C. M. Tătulea, *Romula-Malva*, București, 1994.
- Topoleanu, Croitoru 2015 - F. Topoleanu, C. Croitoru, *Lămpile antice din colecția Muzeului Brăilei "Carol I" / Lampes antiques dans les collections du Musée de Brăila "Carol I"*, Brăila, 2015.
- Tudor 1968 - D. Tudor, *Romula*, București, 1968.
- Tudor 1978 - D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția IV-a, București, 1978.

Fig. 1.

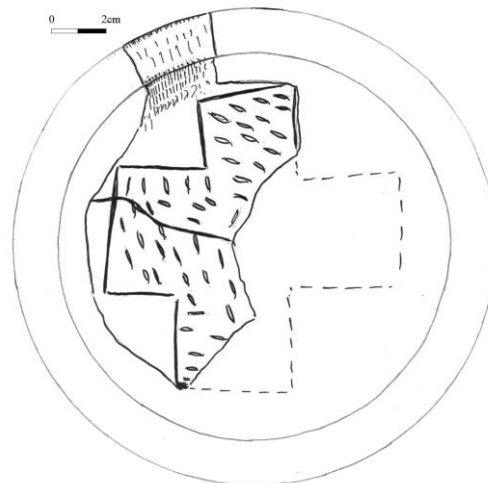
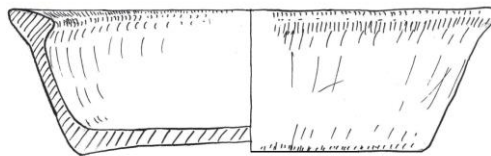

Fig. 2.

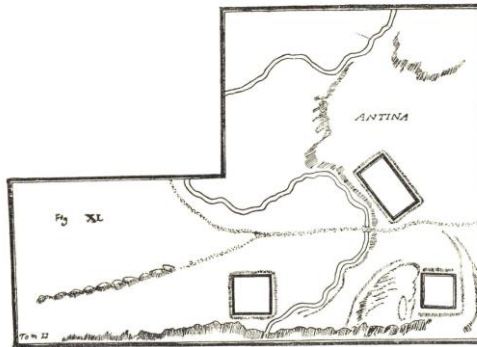

Fig. 3.

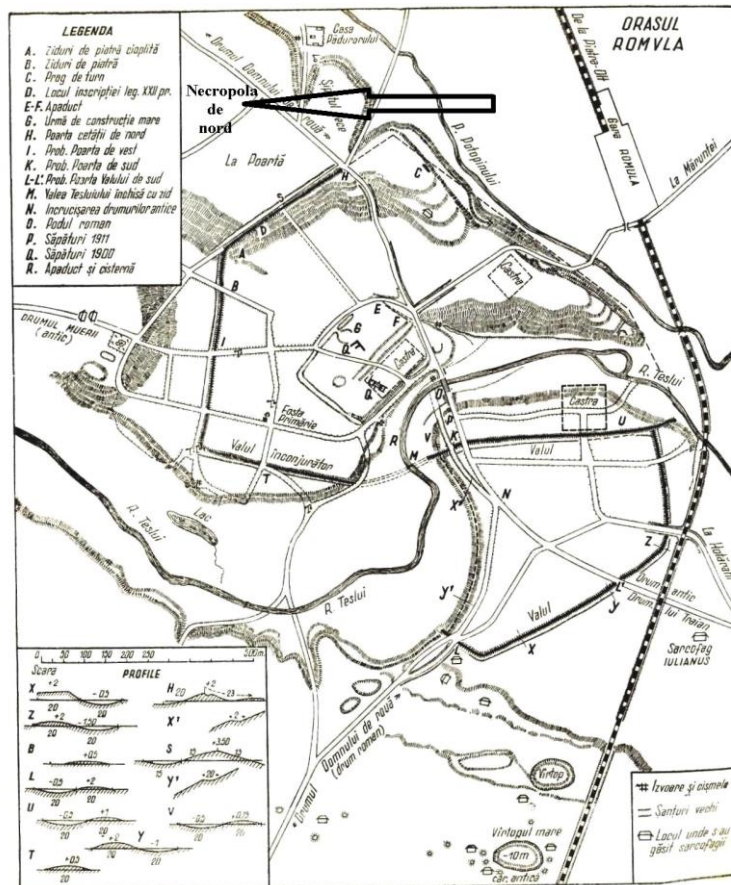

Fig. 4.